

מבט על, גיליון 249, 4 באפריל 2011

סוריה של בשאר אל-אסד – על פרשת דרכים

אייל זיסר

במשך שלושת העשורים האחרונים, מאז דיכא המשטר הסורי את מרד האחים המוסלמים נגדו, נתפס משטר זה, משטר הבעת' בשליטתה של שושלת אסד העלווית, כמשטר היציב ביותר במזרח התיכון המקיים שליטה איתנה וביד ברזל ברחבי המדינה.

ובכל זאת, גלישתו של גל המחאה, ששטף את רחבי המזרח התיכון ומוטט את המשטרים הערביים בתוניס ובמצרים, גם לסוריה אין בה כדי להפתיע. אחרי הכל, המציאות החברתית והכלכלית השוררת בסוריה אינה שונה מהותית מזו השוררת ביתר העולם הערבי. צעירה של סוריה אינם נבדלים מאחיהם בתוניס ובמצרים, וכמותם הם נעדרי תקווה לעתיד טוב יותר, נאנקים תחת מצוקה כלכלית קשה, ובעיקר סובלים מכובד ידו של משטר דיכוי ברוטאלי.

נשיא הסורי, בשאר אל-אסד, עוד קווה בראשית הדרך כי על סוריה יפסח גל המהפכות הערביות. בראיון שהעניק לעיתון וול סטריט ג'ורנל, הוא קבע בביטחון עצמי, שבדיעבד נראה חסר בסיס ויהיר, כי "סוריה איננה מצרים או תוניס" שכן משטרו שלו, בניגוד למשטריהם של חוסני מובארכ או של זין אל-עאבדין בן עלי, נהנה מתמיכה בקרב אזרחיה של סוריה תודות לעמידתו האיתנה למול ישראל ולמול ארצות הברית.

ואולם ביום השישי של ה-18 במרץ אחזה האש גם בסוריה ומאז היא מסרבת לשכוח וכל מאמציו של המשטר הסורי לכבותה עלו עד כה בתוהו. באותו היום, וכך גם בימי השישי שבאו בעקבותיו, עם סיומן של התפילות במסגדים, יצאו אלפים בכל רחבי סוריה להפגנות בדרישה לחירות ולחופש ובעימותים עם כוחות הביטחון הסורים שמיהרו לפתוח עליהם באש נהרגו כמה עשרות מן המפגינים. בכמה מוקדים, בעיקר באזורי הפריפריה כמו דרעא בדרום סוריה או לאד'קיה שלחוף הסורי (בה מתקיים חיכוך מתמיד בין הרוב הסוני לבין המיעוט העלווי בעיר), יצאו הדברים לזמן מה מכלל שליטה, נרשמו הורגים רבים והמפגינים כילו זעמם במוסדות שלטון ובבני ציבור, וכמובן, בכרזות ובתמונות של הנשיא בשאר אל-אסד ושל אביו שקדם לו, חאפז אל-אסד.

המשטר הסורי ספג מהלומה, ובודאי מהלומה תדמיתית, עם פרוץ ההפגנות ברחבי סוריה, אבל הוא נותר עומד על רגליו נכון להשיב מלחמה שעה. ואכן, לאורך השבועות האחרונים הוכיח המשטר את כוחו בגיוס מאות אלפי מפגינים, שחלקם הגדול הובא במאורגן בידי מנגנוני השלטון, להפגין תמיכה בבשאר ובמשטרו. יתירה מכך, בסוריה, בניגוד למצרים, מוסיף גם המשטר ליהנות מתמיכה בלתי מעורערת של הצבא ושל מנגנוני הביטחון הסוריים. אלו לא היססו, בניגוד לצבא המצרי או התוניסי, לפזר בברוטאליות את ההפגנות ואף לירות ולהרוג במפגינים. אחרי הכל ראשי הצבא הסורי, שרובם נמנים על בני משפחתו, שבטו או עדתו של הנשיא הסורי, יודעים כי בניגוד למצרים בה נטל שר ההגנה המצרי את השלטון מדיי מובארכ והפך לחביבים של ההמונים במידאן אל-תחריר, הרי שבסוריה המפגינים רוצים גם את ראשם של ראשי הצבא ומנגנוני הביטחון - משמע אם בשאר ייפול הם יפלו חד עימו.

ב-30 במרץ 2011 כשבועיים לאחר שגל המחאה הגיע גם לסוריה, התייצב הנשיא הסורי בפני בית הנבחרים הסורי, לקול תשואות חבריו, הנמנים כולם על תומכיו ונאמניו. בשאר ביקש להפגין ביטחון עצמי ונחישות מול מתנגדיו ומיהר להטיל את האחריות למהומות בסוריה על קונוניה לה שותפות ישראל, אך לצידה מדינות מערביות וערביות, וכמובן כלי התקשורת שכולם עשו יד אחת נגד סוריה במטרה להביא לפירוקה של המדינה הסורית.

ועם זאת, נאומו של בשאר ראוי לציון לא רק בשל מה שהיה בו, היינו, הניסיון לגייס תמיכה על בסיס המכנה המשותף הנמוך ביותר, האיבה לישראל, אלא גם בשל מה שנעדר ממנו. ואכן, בניגוד לשותפיו לצרה, מנהיגים ערביים אחרים שחלקם איבדו כבר את כיסאם וחלקם עודם נאבקים בגלי המחאה, נמנע בשאר מלהעניק ויתורים או אפילו להשמיע הבטחות מעורפלות כלשהן לשינוי ולרפורמות באזני המפגינים. אמת, יום לאחר הנאום הוכרז בדמשק על הקמת כמה ועדות שיבחנו שינויים מסוימים בחוקי החירות הנהוגים במדינה, אבל מדובר בצעד חסר משמעות. שהרי לא עצם קיומו של חוק כזה או אחר הוא שישנה את התמונה ויעניק או ישלול את החירות מתושבי המדינה.

את התשובה לנאומו קיבל בשאר אל-אסד ביום השישי האחרון כאשר מיד עם סיום תפילות יום השישי יצאו בכל רחבי המדינה אלפי מפגינים להוסיף ולמחות נגד שלטונו בקריאה לחירות ולחופש. כמקובל בסוריה בשבועת האחרונים המפגינים ניתקלו באש כוחות הביטחון וכמה מהם נהרגו.

וכך הולכת ומשתררת לה מציאות חדשה בסוריה, מדינה שהייתה ידועה לשמצה באגרוף הברזל של מנגנוני הביטחון שלה ושנתפסה כיציבה ואיתנה יותר מכל מדינות ערב האחרות. במהלך השבוע שולט המשטר ביד רמה בנעשה, מוציא המוני מפגינים, לרוב הישר ממקומות העבודה שלהם, לרחובות להפגנות תמיכה בו, ואולם יום שישי שייך למפגינים ובו הם עושים ברחובות ובעיקר בסמוך למסגדים כרצונם.

באופן עמוק יותר אפשר לקבוע כי לפי שעה המשטר הסורי שרד את השיטפון שהפיל את המשטרים הערביים במצרים ובתוניס וכי שמר על לכידותו ועל שליטתו במנגנוני הצבא והביטחון. ועם זאת אין בכוחו לכבות את האש שהוצתה במדינה וזו מתלקחת, הגם שבעצמות נמוכה שוב ושוב מידי יום שישי בעקבות התפילות במסגדים.

המחאה ברחובות היא עודנה מוגבלת ומשתתפים בה לא יותר מכמה אלפי מפגינים בעיקר באזורי הפריפריה. מיליוני הסורים, במיוחד בערים הגדולות כמו דמשק עם 5.5 מיליון תושבים או חלב, העיר הצפונית, עם חמישה מיליוני תושבים, עודם צופים מן הצד ונמנעים מלהצטרף להפגנות. בערים הגדולות בסוריה מתגוררת למעלה ממחצית מן האוכלוסייה הסורית. רובם של התושבים בערים אלו הינם סונים והם שיקבעו את עתידו של המשטר. באם יצטרפו למחאה יהיה קשה יותר ויותר למנגנוני הביטחון הנשלטים ברובם בידי בני העדה העלווית, עדתו של הנשיא הסורי, לדכא את ההפגנות. אך אם יוסיפו מיליונים אלו לצפות במתרחש מן הצד יוכל המשטר לדכא ביתר קלות את המחאה. גם בני עדות מיעוטים אחרות, שעליהן נמנים כארבעים אחוז מתושביה של המדינה, נמנעים לפי שעה מלהצטרף למחאה. כך שקט הר הדרוזים, ובו בני העדה הדרוזית המונים כחמישה אחוז מאזרחיה של סוריה, וכך שקטים גם המחוזות הצפון מזרחיים של סוריה ובהם מתגוררים הכורדים המהווים כעשרה אחוז מתושביה של סוריה. גם בני העדה הנוצרים, המהווה כשלושה עשר אחוז מאזרחי סוריה, מעדיפים שלא להצטרף להפגנות בני העדה הסונית היוצאים מן המסגדים. (אגב, בני העדה העלווית מהווים כשנים עשר אחוז מאזרחיה של סוריה).

אבל השאלה המעניינת אינה רק לגבי העתיד להתרחש בסוריה בשבועות הקרובים, אלא יותר מכך, לאן צועדת מדינה זו לעתיד לבוא. על כך אפשר להעיר כי גל המחאה שהגיע גם אליה לא הצליח לחזור על הצלחת גלי המחאה במצרים ובתוניס ולמוטט בבת אחת את המשטר הסורי. אבל הוא זעזע את יסודותיו וכגחלת לוחשת תוסיף אש המחאה לרוש מתחת לפני השטח. סוריה כבר אינה המדינה היציבה ביותר במזרח התיכון והיא תוסיף לנוע בין יום שישי אחד למשנהו כשמחד משטר הניצב עדיין על מכונו נתמך בידי חלקים באוכלוסייה הסורית ובידי מנגנוני הצבא והביטחון ומאידך חלקים רחבים באוכלוסייה שיוסיפו שוב ושוב להביע את מחאתם נגדו. מה יהיה בסוף, קשה לדעת, אך בעבר לכל הפחות, סופם של מאבקים דומים היה עקוב מדם, והדם שנשפך לרוב בידי כוחות הביטחון והצבא הוא שהכריע את כף.

פרופ' אייל זיסר הינו דקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב